

УДК 329.055.2 (4–15)

Прядко Т. П.

*Аспірант кафедри політичних наук Інституту політології і права
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

СУЧАСНИЙ ПОПУЛІЗМ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВИХ ПАРТІЙ

Через аналіз загальних ознак популізму досліджується сучасний популізм правих партій Західної Європи. Доводиться, що для зростання електоральної привабливості цих партій на даному етапі розвитку демократії сформувалися достатньо вагомі чинники: глобалізаційні процеси, світова фінансова криза тощо.

Ключові слова: популізм, політична партія, народ, еліта, демократія.

У сучасних умовах, для яких характерними є суперечливість та нестабільність, глибока соціально-економічна, політична та конституційно-правова криза, у нашому суспільстві широко розповсюдилося таке явище як популізм. Популізм як політичний феномен має досить широке трактування. Зокрема його визначають як політичну діяльність, спрямовану на завоювання популярності в масах за допомогою необгрунтованих обіцянок [1, с. 600]; як суспільні погляди і течії, які апелюють до широкого загалу і сповідують ідею прямої участі народу в управлінні; як низку тактичних прийомів політичної боротьби, пов'язаних з апеляцією до народних мас, спробами підлаштуватися до їх вимог; як синонім демагогії, прагнення завоювати політичний авторитет нездійсненими обіцянками [2, с. 610]; як перехідний тип політичної свідомості, що історично склалася [3, с. 34]. Окрім того, існує розуміння популізму на рівні буденної свідомості, яке часто збігається чи переплітається з демагогією. Еволюцію поглядів на популізм у сучасній науці розглядає у своїй монографії російський дослідник Баранов М. [3]. Особливості правого популізму в Західній Європі на рубежі ХХ—ХХІ ст. досліджувала Погорельська С. [4].

Мета даної статті: на основі загального аналізу основних ознак популізму дослідити особливості сучасного правого популізму західноєвропейських країн.

Популізм є по своїй суті використанням групами осіб чи окремими лідерами своїх інтересів панівних поглядів, настроїв людей, сформо-

ваних під впливом тих чи інших обставин. Це застосування не істинних, але популярних у конкретній ситуації засобів для досягнення політичних цілей. Необхідною умовою виникнення популізму є наявність у державі певних демократичних інститутів та норм: загального виборчого права, рівноправності громадян, права на свободу слова тощо. Тобто тільки там, де народ як виборці виступає учасником політичного процесу, спроби звернення до настроїв громадян, спроби підлаштуватися під масову свідомість можуть стати способом завоювання влади. Враховуючи, що вибори—це своєрідний «продаж» конкретного політика виборцям, популізм виступає як специфічна недобросовісна політична реклама, прикрашає реальні здібності і можливості кандидата в депутати, президенти і т. п. Як і всяка інша реклама в великому бізнесі (а політика найчастіше саме так і розуміється), популізм не рахує грошей та є пов'язаним з роздачею легковагих обіцянок, пільг, нагород і т. п. [5]. Зрозуміло, що обіцянки самі по собі не містять нічого поганого. Подібні прийоми використовують практично всі політичні сили і політики, тим більше ті, хто має реальні важелі влади. Головним тут є те, наскільки оголошені передвиборні обіцянки будуть фактично виконані, наскільки ширий був конкретний лідер у своїх передвиборних планах змінити життя на краще. Тобто важливо, щоб обіцянки не перетворилися на популізм, бо не всяка обіцянка виступає в якості популізму.

У розвитку доктрини популізму виділяють три етапи: аграрний, економічний (латиноамериканський) та політичний, який почав формуватися та активно виявлятися у політичному житті європейських країн наприкінці ХХ ст. П. Таггарт виділив чотири головні чинники, які зумовили це явище. По-перше, формування «нового популізму» на «правому боці» політичної сцени. Виявом цього стала зацікавленість ідеологіями та діяльністю нових крайніх «правих» політичних партій, які сповідують антиіммігрантські настрої. По-друге, занепад у 90-х роках комуністичних режимів у країнах Центральної та Східної Європи, що сприяло поширенню популістичної мобілізації в цих країнах. По-третє, зростання відчуття кризи легітимності в багатьох ліберальних демократіях. Це пов'язано з кризою політичних партій і поширенням загального відчуття недовіри до політиків і еліт. По-четверте, вплив європейської інтеграції, яка є виявом ширшого процесу глобалізації, що веде до формування нових форм політики, нових викликів та нових аспектів інституційної невпевненості [6, с. 65–66].

Під політичним популізмом розуміють певний стиль проведення політики, що апелює до «народу», який трактується як одне ціле, наго-

лошуючи на безпосередніх зв'язках між «народом» і популістичним лідером. Саме у цьому контексті політичний популізм є своєрідною технікою ведення політичної боротьби. Популізм часто обслуговує політичний радикалізм, дозволяючи спрощеними, демагогічними деклараціями замінити «реальну дистанцію між цілями та засобами».

Безумовно, елементи популізму ніколи не зникали з політичного життя всіх демократичних країн світу, проте, останнім часом сформувалися обставини, що стали своєрідними подразниками розвитку популізму.

Одним із чинників формування напруги стала зміна наприкінці ХХ ст. формули демократії з «демократія — право більшості» на «демократія — це насамперед захист прав меншості». Власне конституційні гарантії прав індивіда, меншин, можливість захистити ці права в суді викликають невдоволення популістів, оскільки «під загрозою» виявилося право більшості — народу.

Другим чинником є співвідношення представницької та безпосередньої демократій. Популізм традиційно виступає за розвиток різних форм прямої демократії. Нові суспільні рухи, такі як екологічні, антиглобалістські, обстоюють засади та інститути безпосередньої демократії. Цьому ж сприяє розвиток сучасних засобів комунікації — Інтернет, мобільний зв'язок тощо.

Третім чинником можна відзначити зростання апелювання до національних цінностей і заперечення універсальних для всіх країн цінностей у відповідь на процеси глобалізації. У цьому контексті конкретним виявленням є євроскептицизм, який наголошує на самотності національних рис, цінностей, зрештою, національної держави, «загрозою» для яких є євробюрократи — євроеліти.

Ускладнення процесу прийняття рішень і відповідно політичного процесу загалом у межах європейських національних держав є ще одним чинником, що актуалізує популізм у країнах Західної Європи. Це проявляється у використанні складних виборчих систем (панашажу, єдиного перехідного голосу, другого рівня розподілу мандатів тощо), доволі непростому процесі творення коаліцій і наявності проблем щодо забезпечення стабільності коаліцій, існуванні багатьох рівнів акторів у процесі прийняття рішень (зазвичай конкретне рішення в межах національної держави суттєво залежить від позиції керівних інститутів ЄС). Усе це призводить до непрозорості діяльності влади, ускладнює розуміння «простим виборцем» сутності політичного процесу, сприяє

формуванню підозр і відповідно веде до зацікавленості у «простій, зрозумілій» політиці.

Починаючи з другої половини 80-х рр. ХХ ст., сталися суттєві зміни у виборчих преференціях громадян багатьох країн Західної Європи. В Австрії, Нідерландах, Швейцарії та Франції політичні партії крайнього «правого» спрямування на національних парламентських виборах, а у Франції — й на президентських, почали отримувати понад 15 % голосів виборців і суттєво змінили партійну конфігурацію політичного життя цих країн. Їх успіх у значній мірі (зокрема Народного фронту Ж.-М. ЛеПена у Франції) був зумовлений антиіммігрантською риторикою, що було пов'язано зі зростанням актуальності даної проблеми у багатьох країнах Європи.

Високі результати крайніх «правих» партій викликали гостру політичну реакцію у низці європейських країн, активізували агітаційну та пропагандистську діяльність демократичних суспільних інститутів, спрямовану проти посилення їх ідей і партій. Поряд з іншими чинниками це дещо зменшило результати діяльності «правих» партій на початку ХХІ ст. у деяких країнах, проте їх вплив залишається досить суттєвим. Таким чином, можна стверджувати, що значна частина виборців схвалює, чи прихильно ставиться до декларованих цими партіями програмних цілей, наслідків їхньої можливої реалізації у життя і свідомо підтримує ці партії на виборах.

Стрімкий вихід цих партій на активну політичну арену актуалізували дослідження даного феномена, його ознак та характеристик. Їх називають антиіммігрантськими, акцентуючи увагу на головній спрямованості риторики та діяльності цих партій проти іммігрантів у країнах Західної Європи; характеризують як радикальних «правих», оскільки вони пропонують застосування радикальних методів політичної боротьби. Ханс-Георг Бетц використав термін «радикальні праві популістичні партії», наголошуючи на їхній популістській складовій [7, с. 4]. Популізм як головну складову цих партій визначає і С. Погорельська, зазначаючи, що «...поняття «правий популізм» є правомірним з наукового погляду, оскільки використовується для визначення політичних феноменів, які за багатьма сутнісними параметрами відрізняються від традиційного консерватизму та правого радикалізму. Нині воно характеризує партії та рухи «правої» політичної орієнтації, які утворилися в західних демократіях приблизно в той самий час — у середині 80-х років і які об'єднуються низкою формальних ознак» [4, с. 51]. Водночас багато дослідників простежують наявність певних аналогій з міжвоєн-

ним фашистським рухом, однією із яких є наявність харизматичного лідера.

Популізм цих партій полягає в тому, що в соціальному плані вони апелюють до широких верств населення— виборців, «звичайних людей». Імігрантів вони не вважають народом, навпаки, протиставляють населення власної країни новоприбульцям. Вони звинувачують політичну еліту в низькому рівні патріотизму, корупції і гостро критикують державну владу, яка, на їх думку, мало робить або нічого не робить для обмеження напливу імігрантів. Водночас в контексті захисту від іміграції, розвитку національної ідентичності вони підтримують ідеї сильної держави. «Нові права» обстоюють вимоги підтримки лише власної національної культури з одночасною вимогою обов'язкової асиміляції представників інших народів або їх виселення з країни, оскільки вони не здатні стати справжніми національними громадянами, засвоїти єдину національну культуру, прийняти домінуючу систему цінностей.

Згідно з П. Ігназі до крайніх «правих» партій у країнах Західної Європи можуть належати: Партія свободи в Австрії; французький Національний фронт; німецька партія «Республіканець»; нідерландська партія «Центр»; фламандська партія «Фламандський блок» та валлонський Національний фронт в Бельгії; датська Партія прогресу; Партія прогресу в Норвегії та шведська «Нова демократія» [8, с.28]. Крім того, значну популістичну складову дослідники виділяють у «Північній Лізі» в Італії та Швейцарській народній партії, Партії незалежності Об'єднаного Королівства (УКІР). Спільною ознакою всіх цих партій є активне використання політичної популістичної риторики, яка спрямована на громадян з метою їхньої мобілізації— проти імігрантів, а одночасно— проти плюралістичної складової системи демократичних цінностей.

Останнім часом вагомим чинником актуалізації право-популістської риторики у країнах Західної Європи є глобальна фінансово-економічна криза, яка поставила під сумнів стабільність матеріального добробуту громадян, досягнутого протягом останніх десятиліть, організаційні та фінансові можливості міжнародних економічних та політичних організацій (МВФ, ЄС тощо).

Наслідком економічної та міграційної політики Євросоюзу є постійне зростання популярності правих партій. У Європі з'являється все більше націоналістичних, популістських і праворадикальних партій, негативно налаштованих як по відношенню до єдиної Європи, так і по відношенню до міграції з інших країн. У жовтні 2013 р. прем'єр-міністр Італії

ЕнрікоЛетта визнав поширення популізму «найнебезпечнішим соціальним і політичним явищем у Європі на сьогоднішній день» [9].

Програмні вимоги та діяльність правих популістських партій Франції та Австрії досить яскраво демонструють особливості даного феномена в Західній Європі.

Національний Фронт (Франція) є сьогодні однією з найуспішніших правих партій у Західній Європі. Вона була заснована в 1970-х рр. Жан-Марі ЛеПеном, який на початку своєї діяльності використовував антисемітські ідеї та католицький фундаменталізм. Але лише після корекції ідеологічної основи у середині 1980-х рр., яка полягала у визначенні пріоритетними питань імміграції та правопорядку Національний фронт одержав загальнофранцузьку популярність. Це забезпечило майже 10 % підтримку його представника на чергових президентських виборах у 1986 р.

Аналітики групи глобальної развідкиGeostrategy вважають, що сьогодні ідеологічна платформа цієї політичної сили базується в основному на чотирьох основних принципах.

Перше — партія вважає іммігрантів, особливо мусульман, основною загрозою національній ідентичності і національній безпеці Франції. Для таких тверджень представники Національного фронту використовують досить просту статистику. У Франції сьогодні найбільший відсоток мусульманського населення в Європі — біля 8 %. Найбільше іммігрантів приїжджає у країну з колишніх французьких колоній — насамперед із Алжиру і Марокко.

Другий аспект — виходячи з власної політичної платформи про захист закону і порядку, Національний фронт закликає не проявляти терпимості у боротьбі з організованою злочинністю і активно захищати громадський порядок. Часто партія пов'язує зростання злочинності з притоком іммігрантів, особливо циган.

Третій аспект — підтримка добробуту французів і послідовний захист національного виробника. Національний фронт вважає, що фінансові та імміграційні аспекти глобалізації знищують робочі місця і реально загрожують загальному добробуту Франції. Похідним із цього положення є четвертий аспект — партія критикує ЄС як могутнє інтеграційне об'єднання, виступає за вихід Франції із єврозони і наполягає на необхідності повернення національної валюти — франка, заперечує участь Франції в Шенгенській зоні, і категорично виключає будь-яку можливість вступу Туреччини до Європейського Союзу [10]. Ідеальною формою устрою для Європи МарінЛеПен (лідер партії з 2011 р.) вважає певний

аморфний «союз націй», де головну роль повинні відігравати Париж, Москва і Берлін. Серед вимог «лепенівців»: повернення до традиційних цінностей, зокрема до заохочення багатодітних сімей, сприяння розвитку французької культури, підтримка національного виробника, французького дрібного та середнього підприємництва, бізнесу.

Такі настанови дають підстави характеризувати Національний фронт як націонал-популістську партію. У 2002 р. на виборах президента Франції Жан-Марі ЛеПен, вийшовши у другий тур, набрав 17,79 % голосів, і програв Жаку Шираку. На парламентських виборах 2007 р. партія набрала 4,3 % голосів, не одержавши ні одного місця в Національних зборах. На парламентських виборах 2012 р. партія одержала два місця в парламенті.

Австрійська партія свободи, або FPO (Freiheitliche Partei Österreichs), своїм корінням виходить з так званого «Союзу Незалежних»— організації, що ставила за мету створити альтернативу лівій соціал-демократичній партії та клерикальній Австрійській Народній Партії, які у післявоєнний час захопили політичне поле країни. Її творцем був колишній наці А. Фейнгалер. На перших для неї виборах 1956 р., партія відразу здобула місця в парламенті, отримавши третю за величиною фракцію. Справжнє піднесення партії розпочалося в другій половині 80-их — початку 90-их рр., коли її очолив представник виразно націоналістичного крила, відомий націоналіст ЙоргГайдер (1950—2009 рр.). З кінця 80-х років ХХ ст. програма партії стала радикально «правою». Головні вимоги були такі: расистські та антиіммігрантські, антиєвропейські гасла; підтримка вільного підприємництва, а також вимога зміцнення закону та порядку. У 1995 р. партія змінила свою назву на Die Freiheitlichen—F («Вільні мислителі»). З 1999 р. партію переважно почали згадувати під назвою «Партія свободи». У цьому ж році вона отримала 26,9 % голосів виборців на національних парламентських виборах. У 2005 р. Й. Гайдер створив альянс «За майбутнє Австрії», який на парламентських виборах 2008 р. отримав 11 % голосів виборців. Програма партії залишалась антиіммігрантською, водночас у ній зроблено наголос на необхідності підтримки сільськогосподарських виробників, певної редистрибуції доходів, поділу ЄС на «стару» і «нову» частини Європи з тим, що друга частина повинна мати обмежені права [11, с. 212].

Вибори 25 травня 2014 року до Європарламенту засвідчили достатньо високу підтримку «правих» популістів у країнах Західної Європи. Національний фронт М. ЛеПен у Франції набрав 26 % голосів виборців. Радикальні праві виграли також у Данії і поліпшили результати

в Австрії. Партія незалежності Сполученого Королівства, яка виступає за вихід Британії з ЄС, одержала рекордний 31 % [12]. Один із політиків Партії незалежності Сполученого Королівства Джон Біклі заявив в інтерв'ю виданню DeutscheWelle у стилі суто популістської риторики: «Британські громадяни не хочуть бути частиною проекту, який потенційно виглядатиме як СРСР» [13].

Праві радикальні партії сьогодні є лобістами інтересів Російської Федерації і політики В. Путіна в усіх європейських структурах. Їх приваблює антиамериканізм і націоналізм в ідеології та практиці кремлівського режиму. Так, М. ЛеПен в інтерв'ю газеті LeMond заявила: «Я відчуваю певне захоплення цією людиною. Він просуває патріотичну економічну модель, яка радикально відрізняється від того, що нам нав'язують американці» [14].

Австрійські крайні праві не здійснюють прямої підтримки політики В. Путіна, проте виступають різко проти санкцій, котрі «змушують страждати австрійський народ» через якусь нікому не відому Україну. Путінську позицію до певної міри підтримує праворадикальна партія «Фламандський інтерес», відома антиімігрантськими настроями та бажанням відокремитись від Бельгії.

Отже, сучасний західноєвропейський популізм характеризується здебільшого домінуванням негативного, протестного спрямування. Предмет критики традиційний—корупція, спотворення волі народу, турбота лише про інтереси правлячого класу і заможних верств, економічні та соціальні проблеми, погіршення життєвих стандартів тощо. Ці питання безпрограшні, оскільки конкретні приклади досить часто можна знайти в діях влади, а формулювання цих питань здатне забезпечити певний рівень підтримки «народу», особливо на виборах.

Щодо майбутнього, то простежується певний утопізм, який виявляється у постійному апелюванні до райдужних перспектив, котрі чекають на народ у випадку підтримки партії, лідера, що сповідує популізм. Новий ідеальний порядок може бути реалізований одночасно стосовно вирішення проблем минулого, сьогодення та перспектив майбутнього. Зазвичай популізм уособлює плани пошуку «третього шляху» або унікального національного розв'язання суспільних проблем.

Популізм за своїми загальними ознаками не може бути потрактований як антидемократичний феномен. Багато положень популізму формально перебувають у форматі демократії, оскільки спрямовані на надання або розширення влади народу, усунення перешкод народовладдя та й політичного успіху популісти добиваються через демократичні проце-

дури— вибори. Очевидно, що популізм не є короткостроковим явищем, адже помітними є тенденції, які визначають його подальший успіх.

Список використаних джерел:

1. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2012. — 808 с.
2. Політологічний словник: Навч. посіб для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005. — 792 с.
3. Баранов Н. А. Эволюция взглядов на популизм в современной политической науке / Н. А. Баранов. — СПб.: Изд-во СЗАГС, 2001. — 41 с.
4. Погорельская С. «Вечно вчерашние»: правый популизм и правый радикализм в Западной Европе / С. Погорельская // Мировая экономика и междунар. отношения. — 2004. — № 3. — С. 51–63.
5. Основні принципи популізму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/politolog/15697/>
6. Taggart P. Populism and the Pathology of Representative Politics / P. Taggart; Eds // Yves Meny and Yves Surel. — Palgrave, 2002.
7. Betz H.-G. Introduction / H.-G. Betz // The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies; Edit, by H.-G. Betz & S. Immerfall. — Basingstoke: Macmillan, 1998. — P. 4
8. Ignazi P. The Extreme Right: Defining the Object and Assessing the Causes / P. Ignazi // Shadow over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe; edit, by M. Schain, A. Zolberg & P. Hossay. — Palgrave Macmillan, 2002. — P. 28.
9. Казимирський Саша. Праві партії в Європі стають все популярнішими / Саша Казимирський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/9736>
10. Бум ультраправих сил в Європі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://geostrategy.ua/node/370>
11. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. — Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — 240 с.
12. Ультраправе партії показали високий результат на виборах в Європарламент [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/podrobnosti/2014/05/26/977714.html>

13. Поддубняк С. Выборы в Европарламент: радикальные партии в тренде [Электронный ресурс].—Режим доступа: <http://blog.liga.net/user/spoddubnyak/article/14592.aspx>
14. Марин Ле Пен восхищается Путиным и готова стать премьером Франции [Электронный ресурс].—Режим доступа: <http://www.pravda.ru/news/world/europe/european/06-09-2014/1225023-marin-01>

Стаття надійшла до редакції 02.09.2014 р.

Прядко Т.П. Современный популизм западноевропейских правых партий

Исходя из анализа общих характеристик популизма, исследуется современный популизм правых партий Западной Европы. Делается вывод, что для повышения электоральной популярности этих партий на современном этапе развития демократии сформировались достаточно веские причины: глобализационные процессы, мировой финансовый кризис и т. д.

Ключевые слова: популизм, политическая партия, народ, элита, демократия.

Pryadko T.P. The modern populism of right-wing parties in Western Europe

Based on the analysis of the general characteristics of populism, modern right-wing parties in Western Europe are studied. It is concluded that to improve the electoral popularity of these parties at the present stage of development of democracy formed good reason: the globalization processes, the global financial crisis etc.

Keywords: populism, political party, nation, elite, democracy.